

УДК 81.255.4

«ЧАС І МІСЦЕ, АБО МОЯ ОСТАННЯ ТЕРИТОРІЯ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА В ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ АЛОЇЗА ВОЛЬДАНА

Гринюк І.Л., аспірант
кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу німецькою мовою есе Юрія Андруховича. Виявлено особливості авторського стилю та проаналізовано способи перекладу цього твору німецькою мовою. Зіставний аналіз текстів оригіналу й перекладу демонструє труднощі перекладу сучасної української прози.

Ключові слова: художній переклад, есе, Юрій Андрухович, постмодернізм.

Статья посвящена исследованию особенностей перевода на немецкий язык эссе Юрия Андруховича. Выявлены особенности авторского стиля и проанализированы способы перевода этого произведения на немецкий язык. Сопоставимый анализ текстов оригинала и перевода демонстрирует трудности перевода современной украинской прозы.

Ключевые слова: художественный перевод, эссе, Юрий Андрухович, постмодернизм.

Hryniuk I.L. YURI ANDRUKHOVYCH'S "TIME AND PLACE, OR MY LAST TERRITORY" IN THE GERMAN TRANSLATION OF ALOIS WOLDAN

The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation into the German language of Yuri Andrukhovich's essays. The peculiarities of the author's style are revealed and the ways of translating this work into German are analyzed. A comparable analysis of the texts of the original and the translation demonstrates the difficulties of translating of the modern Ukrainian prose.

Key words: artistic translation, essay, Yuri Andrukhovich, postmodernism.

Постановка проблеми. Іноземний читач сприймає Україну через літературні твори, а отже, і через світогляд кількох найвідоміших за рубежом українських письменників, до яких, безперечно, зараховуємо і Юрія Андруховича. Не лише талант вкладати ідею в химерні речення зробив його найяскравішим літературним постмодерністом України, а й те, що ці ідеї актуальні, глибокі й унікальні, а тексти не просто сучасні, а іноді й випереджають сучасність. Уже більше двадцяти років Європа й Америка знають Юрія Андруховича, його твори видано 16 мовами, а самого автора нагороджено численними відзнаками. Саме тому дослідження його творчості в іншомовних перекладах було б важливим внеском не лише в українську науку.

Постановка завдання. Оскільки твори Юрія Андруховича належать до доби постмодернізму, то неоднозначною й складною є їхня внутрішня морфологічна, лексична, синтаксична та стилістична структура. Безумовно, перекладачеві, який взяв би на себе надскладне завдання відобразити ці структури будь-якою іншою мовою, доводиться мати справу з хитро сплетеними реченнями, експериментальними в будові словами, неологізмами поруч із архаїзмами, інтернаціоналізмами та діалектизмами, грою слів, сумнівними тлумаченнями авторських ока-

зіоналізмів. Проте кількість перекладених німецькою мовою творів цього письменника вже достатня для того, щоб, досліджуючи її, зробити висновки про можливості та проблеми перекладу творів Юрія Андруховича й літератури українського постмодернізму в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Есе Юрія Андруховича «Час і місце, або Моя остання територія» увійшло до збірки «Дезорієнтація на місцевості» 1999 р. Сам автор описав цю книжку як спробу «екзистенційного, тобто особистісно-безпосереднього, інтуїтивного пошуку духовних першопочатків єдності й унікальності культурного простору Центральної Європи» [2, с. 1], до якої згідно з текстами творів належить і вся Україна, і Галичина зокрема.

У першій частині есе (яких усього є чотири) автор ставить питання «де я?» і знаходить себе в Галичині, яку вважають «жалюгідною, іронічною, імморальною, спробою продовжити Європу на Схід, манекенною, ляльковою, надутою» [1, с. 1]. Для більшості це територія протилежностей і неможливих поєднань, місцевість, «переповнена східними й химерами» [1, с. 1]. Саме в таких ознаках вона нагадує всю епоху постмодернізму, який «перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах

попередників» [1, с. 1]. У третій частині Юрій Андрухович заявляє про власну перспективу, з якої він розглядає Галичину: вона не пост-модерна, а «післямодерна». Він шукає її місце в Центральній Європі й не знаходить, узагалі пише, що «її немає, цієї Центральної Європи, точніше, майже немає, як майже немає в ній Галичини» [1, с. 1].

Описуючи постмодернізм, автор дає й приховану характеристику написання свого пост-модерного есе: «позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова, а відтак і саму дійсність, у лапки, хаотизує й без того хаотичне буття, іронізує, цитує, колажує, монтажує...» [1, с. 1]. Окрім того, варто виявити й інші ознаки індивідуального стилю Ю. Андруховича в есе «Час і місце, або Моя остання територія». На фонетичному рівні – це алітерація, особливо під час спроб описати постмодернізм прикметниками, що починаються на кожну з літер українського алфавіту: *кліповий, колажний, колаптичний, комбінаторно-компільтивний, компільторно-комп'ютерний, конформістський, консумптивний*.

За Володимиром Олексенком, однією з індивідуальних рис письменника на морфологічному рівні є прагнення «до новацій у галузі художнього слова, індивідуального творчого пошуку, що зумовлює особливий підхід автора до вибору словотвірних засобів, його індивідуальне прочитання змістової структури словотвірної одиниці, яка значно впливає на зміст висловлюваного» [3, с. 1]. Есе містить, наприклад, велику кількість складених прикметників, які становлять надскладну проблему під час перекладу: *анемічно-німецький, гомоєретичний, роздери-рота-зівотний, часопідсумковий, fin-desiecl'івський*.

Окрім цих авторських оказіоналізмів, яскравою лексичною рисою стилю автора є інтернаціоналізми: *дискурс, автентика, креації, нарації й супернатив, віртуал, мультимедіальний*.

Есе містить приклади синонімії (*справжність, автентика й щирість; цілування ручок і клямок; повидла й джеми*), антонімії (*виснажена/пересичена*) і омонімії (*структуроїдний і структуроїдний*).

Синтаксична структура тексту досить складна й неоднорідна, оскільки складається зі складнопідрядних і складносурядних речень із різними видами зв'язку. Подекуди думка, закладена в одному реченні, тягнеться двадцять один рядок. У такому разі автор вдається до рубрикації й розбиває свою думку

на десять підпунктів, що візуально спрощує сприйняття тексту. Поміж ними є також короткі прості речення, які виконують роль або підсумку вищесказаного, або наголошують на важливій інформації: «Крім того, він «ніякий»; «Але я маю інакшу перспективу» [1, с. 1].

Для підсилення думки автор застосовує анафору: « <...> **ось тільки хай** поляків зі словако-угорцями приймуть до НАТО, а відтак до Заходу, до «власне Європи», Україну ж – до оновленої слов'янської федерації; **ось тільки хай** клацнуть замки по західних кордонах нашої другої за значенням союзної республіки, **ось тільки хай** вийдуть на знов укріплені пости старі прикордонники з молодими амбітними вівчарками без намордників» [1, с. 1].

Окрім того, за допомогою анафори Юрій Андрухович порівнює та протиставляє Галичину й Полісся «Адже **Полісся**, ця космічна поганська колиска, басейн Прип'яті та Десни з його арійською чистотою коренів і древлянською нескаламученістю джерел, з його визначальними генетично-культурними кодами, з найархаїчнішим фольклором, епосом, діалектами – озерами, торфовищами, готичними соснами, з пастками на тварин і людей, з підраними вовками, **Полісся** – це національний субстрат, це чорнобильський вибір України, це сама справжність, це сокирна автентика й щирість, каральний похід месії Онопрієнка уздовж залізничних колій і шосейних шляхів. **Полісся** – це повільність і понурість, це доведений майже до повної зупинки час, це повзуча комуністична вічність, що зусібіч обклала невідомий сторозтлінний Київ, це сама глибинна чорна українськість» [1, с. 1]. «**Галичина** – це не-Україна, якийсь такий географічний доважок, польська галюцинація. **Галичина** вся наскрізь манекенна, лялькова, надута, в усьому й завжди прагне нав'язати Україні свою неукраїнську, настоящу десь у таємних сіонських лабораторіях, волю. **Галичина** позбавлена епосу, у ній споконвіку панує анекдот, причому підлий. **Галичина** – містечкова батьківщина масонства й марксизму. **Галичина** облудна й фальшива, це смердючий звіринець, переповнений схидами й химерами, <...> **Галичина** вся іронічна й імморальна, тому це вічне відступництво й пристосуванство, перманентне уніатство, продані в Америку діти. **Галичина** – це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість» [1, с. 1].

Синтаксичний аналіз тексту вказує на наявність вставних речень: «Дехто схильний вважати, що постмодернізм починається там, де починається – **даруйте тавтологію** – авторська авторефлексія»; «Тим більше, що, **як мені здається, практика нападників загалом ясна, послідовна і виграшна**»; «Галичина тільки й може, що натужно наслідувати Європу, яка, до речі, сама по собі вже давно нічого не може (**Шпенглер ще коли про це сказав!**)» [1, с. 1].

До розмовної мови текст наближують застосовані розриви речень: «А все, що є, – це *«майже»*, суцільна територія **постмодернізму. Який, здається, жодним чином не стосується Ліотара, Дерріди чи Саїда, а, може, саме їх і стосується, тільки я не про те**»; «Мабуть, саме ця ознака дозволяє мені вважати, що постмодернізм (**добре, назвімо це «постмодернізмом»!**) – це там, де кожен із нас опинився сьогодні <...>» [1, с. 1].

У 2003 р. збірку есе «Остання територія» в перекладі Алоїза Вольдана та Софії Онуфрив опублікувало німецьке видавництво «Suhrkamp», сюди також увійшов твір «Час і місце, або Моя остання територія», який в оригіналі завершував збірку «Дезорієнтація на місцевості».

Напевне, перекладач вбачав у своєму перекладі мету ознайомити німецькомовного читача з новим іменем постмодерної української літератури та з її особливостями, а не з постмодернізмом в Україні загалом, бо чомусь пропускає із самого початку перекладу важливу для теми есе постать історика та публіциста Ярослава Грицака: «*Запрошуючи мене для участі в цьому зібранні, Ярослав Грицак попередив, що мій виступ мав би бути голосом «на захист постмодернізму», дозволю собі ще одну цитату, «постмодернізму з людським обличчям»*» [1, с. 1]. Перекладач не акцентує увагу й на тому, наприклад, що Юрія Андруховича просили позитивно висловитися про постмодернізм. Німецькомовний читач втрачає момент неочікуваного ним суперечливого опису. Проте варто зазначити, що й автор, пояснюючи нам, до якого саме зібрання готував цей виступ («*1. Написано для конференції «Пост-модерн чи post mortem?» (Львів, січень 1999)*» [1, с. 1]), не дає в кінці есе примітку щодо постаті Ярослава Грицака, хоча додає до інших творів цієї збірки нотатки про Василя Стефаника, Григорія Чубая й Віктора Неборака.

Однак цікавим є рішення перекладача на фонетичному рівні. Важливу роль у цьому есе відігравав опис постмодернізму прикметниками, які починаються на кожен літеру українського алфавіту. По-перше, такий опис чітко давав зрозуміти багатогранність і багаторівневність постмодернізму, а по-друге, слугував, можливо, антитезою до самого змісту написаного – постмодернізм «тупо експериментує», «руйнує ієрархію»; проте бачимо два чітких і логічно побудованих описи: перший містить пункти від 1 до 10, другий – літери від А до Я. Щодо першої характеристики Ю. Андруховича, то перекладач чомусь не помічає логіки десятипунктного опису й розділяє одну з тез на дві: «7) *тупо експериментує з мовою (-ами), механічно нарощує суму прийомів і засобів, а також їхніх комбінацій, отже, втретє, – «з нудьгою й сумом сповіщаємо про смерть»...*» [1, с. 1]. Переклад: «7) *einfallslös mit der Sprache (den Sprachen) experimentiert, mechanisch eine Summe von Techniken und Verfahren und sonstiger Kombinationen anhäuft; 8) „in tiefer Trauer und Langeweile geben wir den Tod bekannt“ ...*» [4, с. 61].

У другому описі перекладач утрачає певну частину оригінального тексту, проте йому вдається зберегти фонетичну задумку письменника. Він не транслітерує українські букви, а замінює український алфавіт німецьким. Таким чином, маємо в перекладі на три пункти менше (26 пунктів), адже в оригіналі (29 пунктів) автор не дає опису на «и», «і» та «ь». Кількість літер можна було б зберегти, спробувавши ввести прикметники, що починаються на «ä», «ö» та «ü». Далі слід указати на зміни, які спостерігаємо в перекладі. Деякі прикметники змінюють позицію в структурі тексту, бо німецькою мовою починаються з іншої літери: *жартоцентричний* – *witzbesessend*, *колажний* – *collagierend*, *жидомасонський* – *jüdisch-freimaurerisch*. Інші були створені перекладачем, щоб зайняти позицію тих німецьких літер, відповідників яким немає в українському алфавіті: «х», «у». Так з'являються okazionalizmi перекладача «*x-beliebig*», «*y-strahlenförmig*». На фонетичному рівні вдало відображена варіативність слова «Європа» в українських діалектах: «*розмови про Європу, Европу, Еуропу*» – «*Gespräche <...> über Jewropa, Juropa, Eurora*». Щоб зберегти стилістичну своєрідність тексту оригіналу, перекладач

створює й інші слова («*novoneurotisch*») або вводить такі, яких не існує в оригіналі («*quasi-Kunst*», «*vaginal*»). Утраченими під час перекладу стають прикметники «*евнухоморфний*», «*роздери-рота-зівотний*», «*шаманічний*», омоніми «*структурОїдний та структуроїдний*» та ін. Новоутворене Юрієм Андруховичем слово «*fin-de-siecl'івський*» втрачає у перекладі особливості словотвору – «*fin-de-siecle*».

Збереженими в німецькомовному варіанті залишаються застосовані в оригіналі інтернаціоналізми: «*authentische Kreation*», «*Diskurs*», «*das Virtuelle*», «*collagiert*», «*ambivalent*», «*idée fixe*», «*Substrat*», «*Halluzination*», (які важливо було відтворити в перекладі задля збереження співзвучності, наприклад, таких слів, як «*польська галюцинація*» та «*Галичина*» – «*eine polnische Halluzination*» та «*Galizien*»), синонімічні ряди: «*Wirklichkeit, Authentizität und Offenheit*», «*Torten und Kuchen*», «*Powidl und Marmeladen*». Проте «*цілування ручок і клямок*» перекладено звичайним «*Handkuß*»: «*Галичина – це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість, кумедне розшаркування навсібіч, цілування ручок і клямок із так і незвизбутих селяцьким причмокуванням <...>*» [1, с. 1].

«*Galizien – das ist demonstrative Oberflächlichkeit, wie aufgesetzte Manschetten, herrschaftliche Attitüden, ein lächerlicher Kratzfuß nach allen Seiten, ein Handkuß mit unvermeidlichem bäuerlichen Schmatzen <...>*» [4, с. 66].

Окрім того, антоніми «*виснажена/пересичена*», що їх Ю. Андрухович подає один за одним, перекладені словом «*überzuchtet*». Задля збереження стилістичного складника есе перекладач компенсує втрачені засоби, увівши їх в інші речення: «*це дуже вразлива територія*» – «*das ist ein außergewöhnlich heikles und brüchiges Territorium*» [4, с. 70].

Синтаксична структура тексту перекладу така ж складна, як і в оригіналі. Збережено питальні й окличні речення: «*Eigentlich ist es mir völlig egal, wie das heißt. Postmoderne? Gut so*» [4, с. 70]; «*<...> wer aber wird sich um fremde Gräber kümmern?*» [4, с. 69]; «*Sprengler hat bereits davon gesprochen!*» [4, с. 66].

«*Власне кажучи, мені глибоко все одно, як це називають. Постмодернізм? Хай буде так*» [1, с. 1]; «*<...> але хто доглядатиме чужі могили?*» [1, с. 1]; «*Шпенглер ще коли про це сказав!*» [1, с. 1].

Перекладач, як і автор, розбиває речення на дві окремих частини, хоча тому й перечить граматику німецької мови:

«*Особисто я маю себе за нелінивого й живого, тому з радістю приєднався б радше до нападаючої сторони. Тим більше, що, як мені здається, практика нападників загалом ясна, послідовна й виграшна*» [1, с. 1].

«*Ich selbst halte mich weder für faul noch für tot und hätte mich deshalb lieber dem Angriff angeschlossen. Um so mehr, als die Praktik der Angreifer klar, konsequent und erfolgversprechend ist*» [4, с. 60].

У перекладі передано ту ж текстову інтонацію, що й в оригіналі, завдяки збереженню анафор: «*<...> sollen doch die Schlösser an den westlichen Grenzen unserer zweitwichtigsten Unionsrepublik zuschnappen, sollen doch die alten Grenzer mit jungen Schäferhunden voll Tatendrang und ohne Maulkorb wieder auf ihre gefestigten Posten zurückkehren*» [4, с. 67]. У порівнянні Галичини й Полісся перекладач зберігає анафору для такого ж чіткого розмежування, як і в автора есе: «*Polesien ist ja die Wiege des heidnischen Kosmos, das Becken der Prypjat und der Desna <...>; Polesien ist ein nationales Substrat, die Tschernobyl-Wahl der Ukraine, die reine Wirklichkeit <...>. Polesien – das bedeutet Langsamkeit und Langeweile, fast völlig zum Stille gekommene Zeit <...>*» [4, с. 63–64].

До речі, слово «*Галичина*» трапляється в другій частині оригіналу шістнадцять разів, стільки ж – у перекладі.

Подекуди перекладач скорочує текст, пропускаючи тавтологію: «*Я живу в споконвіку підозрюваній і зневажуваній частині світу. Ця частина світу називається Галичиною*» [1, с. 1] – «*Ich lebe in einer ewig beargwöhnten und benachteiligten Weltgegend. Sie heißt Galizien*» [4, с. 63].

Висновки з проведеного дослідження. Попри недосконале відтворення всіх лексичних особливостей тексту оригіналу (утрат зазнає опис постмодернізму), перекладачеві вдається зберегти естетичний вплив на іншомовного читача, оскільки в німецькому варіанті ми також маємо справу зі складною структурою підрядних і сурядних речень, вдалими відображенням застосованих автором оказіоналізмів, синонімічних рядів, інтернаціоналізмів і зі спробами компенсувати втрати під час перекладу.

Аналіз показує, що твори Юрія Андруховича – справжній виклик для перекладачів. Алоїз Вольдан був першим, кому вдалося здійснити переклади української сучасної літератури

на такому рівні, щоб їх погодилося друкувати німецьке видавництво й після цього систематично працювати з творами українського постмодернізму. Хоча перекладач вдається до пропусків, компенсацій, новоутворень, спрощень та інших прийомів, йому вдається відтворити внутрішню структуру есе «Час і місце, або Моя остання територія» й особливості авторського стилю Юрія Андруховича німецькою мовою.

Цей аналіз – спроба порівняльної характеристики для подальших досліджень німецькомовних перекладів творів Юрія Андруховича, їхніх особливостей і способів відтворення, а також можливого порівняльного аналізу з іншими варіантами перекладів цього твору в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006. – 128 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrcenter.com/Література/Юрій-Андрухович/20262-1/Час-і-місце-або-Моя-остання-територія.
2. Дігай Т. Юрій Андрухович. Спроби пошуку філософського каменю / Т. Дігай // АРТ-Вертеп. – Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2006. – 128 с.
3. Олексенко В. Іменники-новотвори у прозі Юрія Андруховича / В. Олексенко // Українське мовознавство. – 2010. – Вип. 40/1. – С. 203–208.
4. Andruchowysch J. Das letzte Territorium. Essays. Aus dem Ukrainischen von Alois Woldan / J. Andruchowysch. – Suhrkamp, 2003. – S. 60–71.